MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 02. ISSUE 09. SEPTEMBER 2026.
ResearchBib Impact Faktor: 13.943 ISSN: 3060-513X

UO‘K: 94(575.1):008:37.034

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHDA MADANIY-MA’NAVIY MUASSASALARNING AHAMIYATI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA, 1991–2026-YILLAR)

Amonov Abdulhay Abduraim o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti magistranti
Ilmiy rahbar: Qobilov Xayrulla Xo‘jayorovich
Termiz davlat universiteti dotsenti,
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Maqolada mustaqillik yillarida (1991–2026) Surxondaryo viloyatida muzeylar, teatrlar, madaniyat markazlari, kutubxonalar, ma’naviyat va ma’rifat maskanlari kabi madaniy-ma’naviy muassasalarning yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdagi o‘rni tarixiy jihatdan tahlil qilingan. Me’yoriy-huquqiy hujjatlar va rasmiy statistika ma’lumotlari asosida mazkur jarayon uch bosqichga ajratilgan, muassasalar faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlari, yutuqlari va muammolari ochib berilgan hamda ularning tarbiyaviy samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: *Surxondaryo, yoshlar, milliy qadriyatlar, madaniy-ma’naviy muassasalar, muzey, kutubxona, madaniyat markazi, ma’naviyat va ma’rifat maskani, mustaqillik davri.*

Аннотация

В статье с исторической точки зрения анализируется роль культурно-просветительных учреждений Сурхандарьинской области – музеев, театров, центров культуры, библиотек, домов духовности и просвещения – в воспитании молодёжи в духе национальных ценностей в годы независимости (1991–2026). На основе нормативно-правовых документов и официальной статистики выделены три этапа этого процесса, раскрыты основные показатели, достижения и проблемы деятельности учреждений, предложены пути повышения их воспитательной эффективности.

Ключевые слова: *Сурхандарья, молодёжь, национальные ценности, культурно-просветительные учреждения, музей, библиотека, годы независимости.*

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 02. ISSUE 09. SEPTEMBER 2026.
ResearchBib Impact Faktor: 13.943 ISSN: 3060-513X

Abstract

The article provides a historical analysis of the role of cultural and spiritual institutions of Surkhandarya region – museums, theatres, cultural centres, libraries and centres of spirituality and enlightenment – in educating young people in the spirit of national values during the years of independence (1991–2026). Based on legal documents and official statistics, three stages of this process are identified, key performance indicators, achievements and problems are revealed, and proposals to increase their educational effectiveness are put forward.

Keywords: *Surkhandarya, youth, national values, cultural institutions, museum, library, years of independence.*

Kirish

Mustaqillikka erishilgach, O‘zbekistonda milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va yosh avlodni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda oila, mahalla va ta’lim muassasalari bilan bir qatorda madaniy-ma’naviy muassasalar – muzeylar, teatrlar, madaniyat markazlari, kutubxonalar, ma’naviyat va ma’rifat maskanlari alohida o‘rin tutadi. Ular yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bilan birga, tarixiy meros, xalq og‘zaki ijodi, milliy urf-odat va an’analarni jonli shaklda yetkazuvchi tarbiya maskanlari hisoblanadi [5; 6].

Masalaning huquqiy asoslari “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun [1], O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlagan PQ-4038-son Qaror [2], ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan PQ-5040-son Qaror [3] hamda Yangi O‘zbekistonning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida [4] mustahkamlab qo‘yilgan. Xususan, PQ-5040-son Qaror bilan barcha tuman va shaharlarda “Ma’naviyat va ma’rifat maskani” tashkil etilishi belgilandi.

Surxondaryo viloyati bu masalani o‘rganishda alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Qadimiy Baqtriya va Toxariston madaniyatining markazlaridan biri bo‘lgan vohada 600 dan ortiq madaniy meros va turizm obyekti mavjud [10]; Termiz, Boysun, Sherobod kabi hududlar boy moddiy va nomoddiy merosga ega. Viloyat muzeylari tarixi sovet davridan boshlanib, Surxondaryo o‘lkashunoslik muzeyi 1933-yilda tashkil etilgani adabiyotlarda qayd etilgan [9]. Biroq mustaqillik davrida (1991–2026) viloyat madaniy-ma’naviy muassasalarining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni yaxlit tarixiy jarayon sifatida, rasmiy statistika ma’lumotlari asosida kompleks tadqiq etilmagan.

Tadqiqotning maqsadi – 1991–2026-yillarda Surxondaryo viloyatida madaniy-ma’naviy muassasalarning yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdagi

faoliyatini davrlashtirish, asosiy ko‘rsatkichlarini tahlil qilish va samaradorligini oshirish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

Material va metodlar

Tadqiqotning manbaviy asosini O‘zbekiston Respublikasining qonunlari, Prezident farmon va qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi hamda Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining madaniyat va san’at muassasalari faoliyatiga oid rasmiy ma’lumotlari [7; 8; 11], davriy matbuot materiallari va mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tashkil etadi. Tadqiqotda tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillariga tayanildi; tarixiy-qiyosiy, muammoviy-xronologik, davrlashtirish, kontent-tahlil hamda statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Statistik ma’lumotlar turli idoralar uslubiyatida shakllantirilgani sababli (masalan, muzeylar soni turli yillarda turli tizim bo‘yicha hisobga olingan) ular manba va davr ko‘rsatilgan holda qiyosiy tahlil qilindi.

Natija va muhokama

Me’yoriy-huquqiy hujjatlar va viloyatdagi madaniy hayot voqealarini tahlil qilish asosida mustaqillik davrida Surxondaryoda madaniy-ma’naviy muassasalarning yoshlar tarbiyasidagi faoliyatini uch bosqichga ajratish mumkin (1-jadval).

Birinchi bosqichda (1991–2000) asosiy e’tibor sovet davrida cheklangan milliy qadriyatlarni tiklashga qaratildi. Viloyat madaniyat uylari, klublar va kutubxonalar Navro‘z, Ramazon va Qurbon hayitlari, xalq sayillari, baxshichilik kechalarini o‘tkazish markazlariga aylandi. Surxon vohasi bilan chambarchas bog‘liq “Alpomish” dostoni yaratilganining 1000 yilligining 1999-yilda Termizda keng nishonlanishi yoshlarda vatanparvarlik, mardlik va sadoqat kabi qadriyatlarni shakllantirishda muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etdi. Biroq bu davrda iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli ko‘plab qishloq klublari va kutubxonalarning moddiy-texnik bazasi zaiflashdi.

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 02. ISSUE 09. SEPTEMBER 2026.
ResearchBib Impact Faktor: 13.943 ISSN: 3060-513X

1-jadval

Surxondaryo viloyatida madaniy-ma’naviy muassasalar faoliyatining bosqichlari (1991–2026)

Bosqich	Asosiy me’yoriy-huquqiy asoslar	Surxondaryodagi muhim jarayonlar	Yoshlar tarbiyasidagi ustuvor vazifa
I. 1991–2000-yillar – milliy tiklanish	Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining tuzilishi (1994); Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (1997)	Milliy va diniy bayramlar, xalq sayillarining tiklanishi; “Alpomish” dostoni yaratilganining 1000 yilligining Termizda nishonlanishi (1999)	Tarixiy xotira va milliy o‘zlikni tiklash
II. 2001–2016-yillar – institutsional mustahkamlanish	Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunchilik; “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun (2016)	Boysun madaniy makonining YUNESKO tomonidan e’tirof etilishi (2001, 2008); “Boysun bahori” festivali (2002-yildan); Termiz shahrining 2500 yilligi va Termiz arxeologiya muzeyining ochilishi (2002)	Moddiy va nomoddiy merosni yoshlar ongiga singdirish
III. 2017–2026-yillar – Yangi O‘zbekiston davri	PQ-4038 (2018), PQ-5040 (2021), PF-60 (2022)	Madaniyat markazlarini rekonstruksiya qilish (2019–2022); ma’naviyat va ma’rifat maskanlari; kutubxonalar tarmog‘ining 1 600 taga yetishi (2026)	Ma’naviy immunitet, tarixiy shaxslar va ziyoratgohlar merosini targ‘ib qilish

Ikkinchi bosqichda (2001–2016) madaniy meros xalqaro miqyosda e’tirof etildi. Boysun tumanining madaniy makoni 2001-yilda YUNESKO tomonidan insoniyat og‘zaki va nomoddiy merosining durdonasi deb e’lon qilinib, 2008-yilda Reprezentativ ro‘yxatga kiritildi [12]. 2002-yildan o‘tkazila boshlangan “Boysun bahori” folklor festivali yoshlarni xalq qo‘shiqlari, raqslari, hunarmandchilik va urf-odatlar bilan bevosita tanishtiruvchi jonli maktabga aylandi. Termiz shahrining 2500 yilligi munosabati bilan 2002-yilda Termiz arxeologiya muzeyi ochilishi vohaning qadimiy tarixini yoshlarga ilmiy asosda yetkazishda yangi imkoniyat yaratdi.

Uchinchi bosqichda (2017–2026) madaniy-ma’naviy muassasalar faoliyati yangi sifat bosqichiga ko‘tarildi. PQ-4038-son Qaror asosida madaniyat markazlarini yangi qurish, rekonstruksiya qilish va jihozlash bo‘yicha manzilli dastur qabul qilindi [2], PQ-5040-son Qaror bilan har bir tuman va shaharda ma’naviyat va ma’rifat maskanlari tashkil etildi [3]. Al-Hakim at-Termiziy va Imom Termiziy majmualari kabi ziyoratgohlar yoshlarni ma’rifatparvar ajdodlar merosi bilan tanishtiruvchi ma’naviy

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 02. ISSUE 09. SEPTEMBER 2026.
ResearchBib Impact Faktor: 13.943 ISSN: 3060-513X

markazlar sifatida faoliyat ko‘rsatmoqda. Mazkur bosqichda muassasalar faoliyati rasmiy statistika ko‘rsatkichlarida ham aniq aks etmoqda (2-jadval).

2-jadval

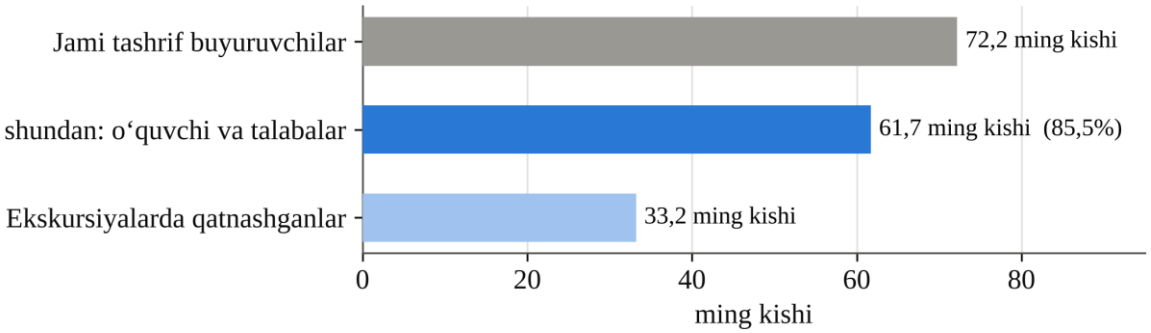
Surxondaryo viloyati madaniy-ma’naviy muassasalari faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Qiymati	Davr	Manba
Muzeylar			
Muzeylar soni (shundan filiallar)	8 (6)	01.01.2022	Surxonstat [8]
Tashrif buyuruvchilar, ming kishi	72,2	2021	Surxonstat [8]
shundan o‘quvchi va talabalar, ming kishi	61,7 (85,5%)	2021	Surxonstat [8]
Ko‘rgazmalar / ekskursiyalar soni	38 / 1 083	2021	Surxonstat [8]
Xodimlar (shundan soha bo‘yicha oliy ma’lumotli)	147 (31)	2021	Surxonstat [8]
Teatrlar, bog‘lar, kutubxonalar			
Teatrlar soni / spektakllar (shundan bepul)	2 / 417 (185)	2021	Surxonstat [8]
Madaniyat va istirohat bog‘lari / tashriflar, ming	13 / 281,1	2024	Milliy statistika [7]
Kutubxonalar soni	1 159	01.01.2025	Milliy statistika [7]
Kutubxona fondi, ming nusxa / foydalanuvchilar, ming	2 835,2 / 1 002,8	2024	Milliy statistika [7]
Kutubxonalar soni	1 600	01.01.2026	Milliy statistika [11]

Izoh: 2024-yilda Madaniy meros agentligi hisobi bo‘yicha viloyatda 2 ta muzey (52,3 ming tashrif) qayd etilgan [7]; farq muzeylar va filiallarni hisobga olish uslubiyatidagi tafovut bilan izohlanadi.

Jadval ma’lumotlari bir necha muhim xulosaga asos beradi. Birinchidan, viloyat muzeylariga tashrif buyurganlarning 85,5 foizini o‘quvchi va talabalar tashkil etgan (1-diagramma). Bu muzeylarning amalda yoshlar uchun tarixiy va milliy tarbiya maskani vazifasini bajarayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, 2021-yil ma’lumotlariga ko‘ra viloyatdagi barcha 8 ta muzey va filiallar Termiz shahrida joylashgan bo‘lib, 14 ta tumanda statsionar muzey mavjud bo‘lmagan [8]. Bu holat chekka hududlardagi yoshlarning muzey resurslaridan foydalanish imkoniyatini cheklaydi.

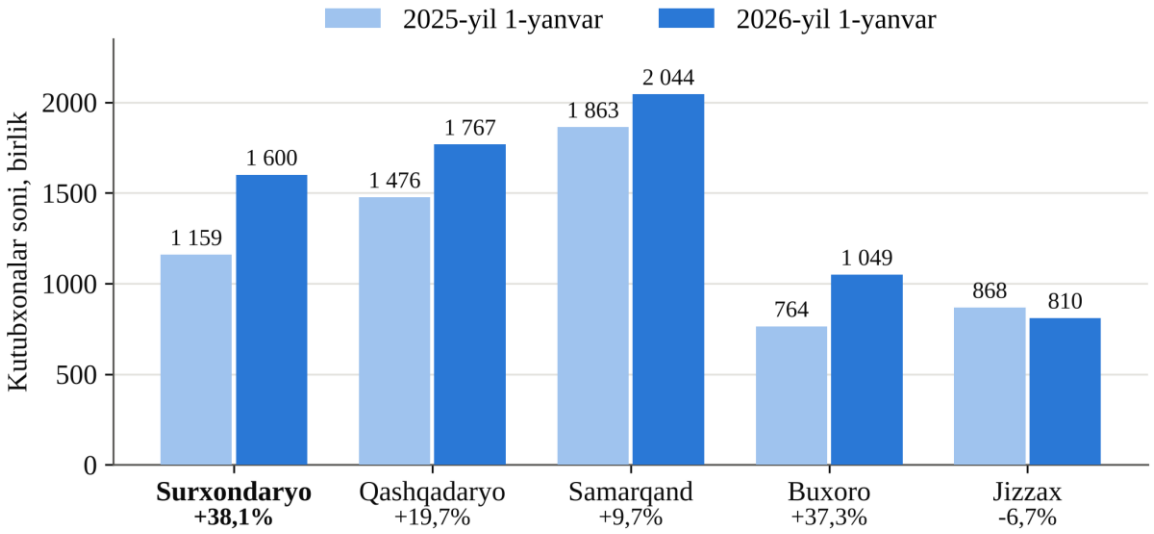
MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 02. ISSUE 09. SEPTEMBER 2026.
ResearchBib Impact Faktor: 13.943 ISSN: 3060-513X

1-diagramma. Surxondaryo viloyati muzeylariga tashriflar tarkibi, 2021-yil

Manba: Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari [8].

Ikkinchidan, viloyat teatrlarida 2021-yilda namoyish etilgan 417 ta spektaklning 185 tasi (44,4%) bepul bo‘lgan. Bu sahna san’atining keng yoshlar qatlamiga, xususan, ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj oilalar farzandlariga yetib borishini ta’minlaydi. Uchinchidan, kutubxona muassasalari tarmog‘i keskin kengaydi: 2025-yil 1-yanvardan 2026-yil 1-yanvargacha ularning soni 1 159 tadan 1 600 taga, ya’ni 38,1 foizga oshdi – bu 2-diagrammada qiyoslangan viloyatlar orasidagi eng yuqori o‘sish sur’atidir (2-diagramma). Respublika miqyosida kutubxona foydalanuvchilarining 45,9 foizi 15–24 yoshdagi yoshlar ekani [7] kutubxonalarning yoshlar ma’naviyatini shakllantirishdagi o‘rnini yaqqol ko‘rsatadi.

2-diagramma. Surxondaryo va qo‘shni viloyatlarda kutubxonalar sonining o‘zgarishi

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari [7; 11].

Tahlil natijalari bilan bir qatorda ayrim muammolar ham aniqlandi. Muzeylardagi 147 nafar xodimdan atigi 31 nafari (21,1%) muzey ishi va tarixiy-madaniy yodgorliklarni asrash bo‘yicha oliy ma’lumotga ega [8]; bu ekskursiya va ta’limiy dasturlar sifatiga ta’sir qiladi. Madaniy-ma’naviy muassasalar va ta’lim tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlik ko‘pincha bir martalik tadbirlar bilan cheklanmoqda, raqamli formatdagi (virtual muzey, onlayn ekskursiya, elektron kutubxona) xizmatlar esa yetarli rivojlanmagan. Shuningdek, muassasalar faoliyatini baholashda tadbirlar soni ustunlik qilib, ularning yoshlar ongi va xulq-atvoriga ta’siri kam o‘rganilmoqda.

Fikrimizcha, madaniy-ma’naviy muassasalarning tarbiyaviy salohiyati ular “oila – mahalla – ta’lim muassasasi – madaniyat muassasasi” zanjirida yagona tizim sifatida ishlaganda to‘liq namoyon bo‘ladi. Masalan, maktab o‘quvchilari tarix darsida o‘rgangan mavzusini Termiz arxeologiya muzeyida ko‘rgan eksponatlar, “Boysun bahori” festivalida ko‘rgan marosimlar va kutubxonada o‘qigan kitoblar orqali mustahkamlasa, milliy qadriyatlar shunchaki bilim emas, balki shaxsiy e’tiqodga aylanadi.

Xulosa

1. Mustaqillik yillarida Surxondaryo viloyatida madaniy-ma’naviy muassasalarning yoshlar tarbiyasidagi faoliyati uch bosqichda – milliy tiklanish (1991–2000), institutsional mustahkamlanish (2001–2016) va Yangi O‘zbekiston davri (2017–2026) bosqichlarida rivojlandi; har bir bosqichda ularning vazifalari va faoliyat shakllari davr talablariga mos ravishda o‘zgarib bordi.

2. Rasmiy statistika muzeylarga tashrif buyuruvchilarning 85,5 foizi o‘quvchi va talabalar ekanini, kutubxonalar soni bir yilda 38,1 foizga oshganini ko‘rsatadi; bu muassasalarning yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdagi o‘rni ortib borayotganidan dalolat beradi.

3. Muzey resurslarining viloyat markazida to‘planganligi, soha bo‘yicha malakali kadrlar ulushining pastligi va raqamli xizmatlarning yetarli rivojlanmagani asosiy muammolar sifatida aniqlandi.

4. Muassasalar samaradorligini oshirish uchun tumanlarda muzey filiallari va ko‘chma ko‘rgazmalarni tashkil etish, “Ta’lim muassasasi – muzey – kutubxona” hamkorlik dasturlarini joriy etish, virtual muzey va onlayn ekskursiyalarni rivojlantirish, xodimlar malakasini oshirish hamda muassasalar faoliyatini yoshlar ongiga ta’siri bo‘yicha sotsiologik monitoring asosida baholash maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. 2018-yil 28-noyabr, PQ-4038-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2021-yil 26-mart, PQ-5040-son.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son.

5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.

6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

7. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at muassasalari faoliyati (2024-yil uchun): press-reliz. – T., 2025-yil 28-iyul.

8. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. Surxondaryo viloyatida madaniyat va san’at muassasalari faoliyatining asosiy statistik ko‘rsatkichlari (2021-yil yakuniga). – Termiz, 2022.

9. Xasanova N.I. Sovet hukumatining O‘zbekistonda olib borgan madaniy-oqartuv ishlari // Journal of Advanced Research and Stability. – 2023. – Vol. 3, № 1. – B. 120.

10. Surxondaryo turizm makoniga aylanmoqda [Elektron resurs] // O‘zbekiston milliy axborot agentligi (UzA). – URL: https://uza.uz/ar/posts/surxondaryo-turizm-makoniga-aylanmoqda_539520

11. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekistonda kutubxonalar soni (2026-yil 1-yanvar holatiga) [Elektron resurs]. – URL: https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/69198-zbekistonda-kutubkhonalar-soni-nechta-2

12. UNESCO. Cultural space of Boysun District: Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity [Elektron resurs]. – URL: https://ich.unesco.org